

İKTİSAT VE MUTLULUK

Ruut Veenhoven¹, Devrim Dumludağ²

İktisat ve Toplum Dergisi, Ağustos 2015, Sayı: 58 ss. 46-51.

Özet:

Tanımı üzerine farklı görüşler olsa da “Mutluluk” hemen herkesin hayatında ulaşmayı hedeflediği nihai bir amaç olarak karşımıza çıkıyor. İktisatçılar da herkesin ulaşmayı istediği mutluluğa giden yolda iktisadi faktörlerin rolünü incelemektedirler. Mutluluk ekonomisi literatüründe “İktisadi büyüme, işsizlik, enflasyon ve kurumsal değişkenler öznel iyi oluşu nasıl etkilemektedir?” soruları giderek önem kazanmıştır. Daha fazla mutluluk için iktisat politikaları nasıl şekillenmelidir? İşsizlik ve enflasyon arasında tercih yapacaksa hangisi seçilmelidir? Bireysel faydayı mutluluk üzerinden tanımladığımızda pareto iyileştirici bir öneri mümkün olacak mıdır? Başkasının durumunu daha kötüye sokmadan kendi durumumuzu iyileştirebilir miyiz? İş sahibi olmak ve maddi destek almanın mutluluk üzerindeki etkisi aynı mıdır? Daha da önemlisi hukukun işleyişi, demokrasi mutluluğu nasıl etkilemektedir? Orta çıkan sorulardan görülebileceği üzere bu çalışma iktisatçıların neden mutluluk üzerine eğilmeleri gerektiğini göstermektedir.

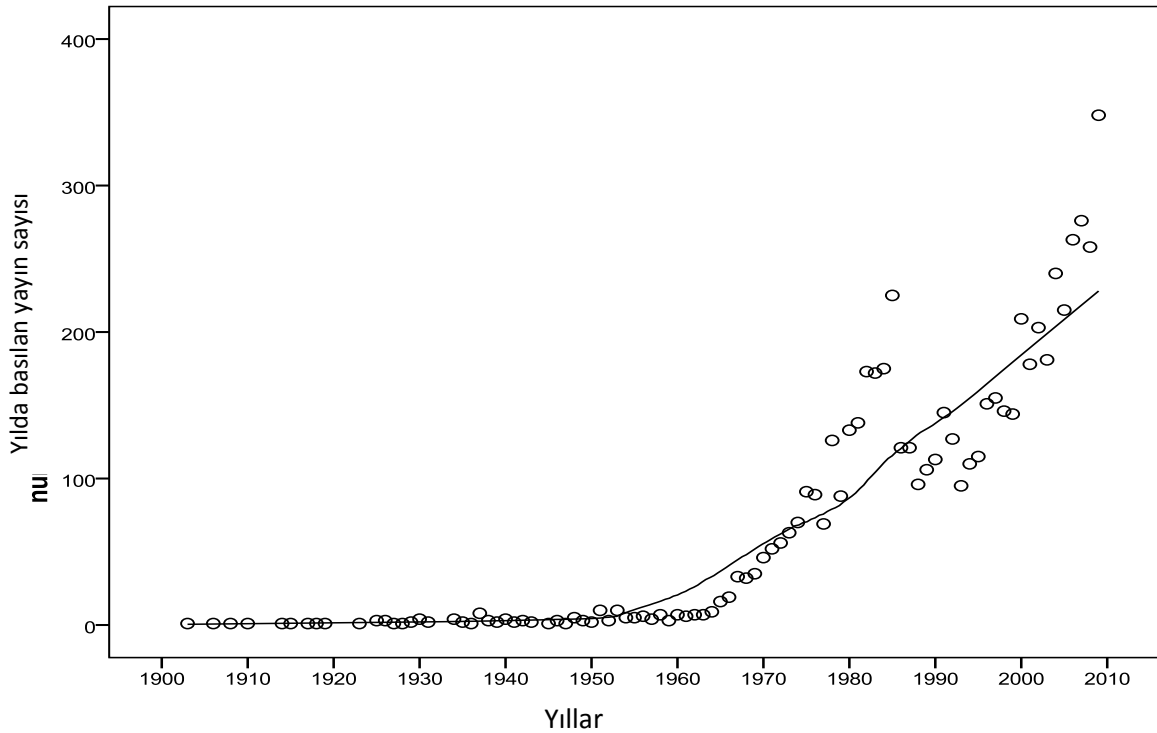
On sekizinci yüzyılda “aydınlanma” düşünürleri mutluluğun sadece cennette yaşanabileceği görüşünü ciddi biçimde eleştirdiler. Bunlar mutluluğun dünyada yaşanmasının mümkün olduğunu ve muhakeme yeteneğini kullanarak daha fazla mutluluğa erişebileceğini vurgulamaktadırlar. Bu vaat gerçekleşti mi? Bu konu tartışmalı bazıları evet derken diğerleri hayır diyor. Dünya Mutluluk Merkezinde yer alan veriler kullanıldığında (1950-2010 arasında 1531 data kullanıldığında 67 ülke için zaman serisi oluşturulduğunda analiz bize pek çok ülkede mutluluğun arttığını göstermektedir. 67 ülke için ortalama artış (yıllık) +0.012 (0-10 skalasında) bu da her 83 yılda bir puanlık artışa denk gelmektedir. Geçtiğimiz iki yüzyıl dikkate alındığında mutluluğun iki puanlık bir artış yaratmış olduğunu görmekteyiz.

1 Giriş

Hemen her dönem insanların peşinde koştuğu, ulaşmak istediği nihai bir hedef olan “mutluluk” son zamanlarda Türkiye’de yazılı, görsel ve sosyal medyada sıkça gündeme gelmektedir. Özellikle TÜİK tarafından 2003’den bu yana düzenli olarak uygulanan “Yaşam Memnuniyeti Anketi” sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması, bulgulara yönelik ilginin artmasına ve veriler hakkında tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kamuoyundaki ilgi kadar olmasa da, yakın zamanda Türkiye’de akademik düzeyde de mutluluk çalışmalarında kayda değer bir artış görülmektedir.

Uluslararası yazında “mutluluk” çalışmaları çok eskiye gidebilmektedir ancak uzun dönemli bakıldığında, konuya olan ilginin yakın dönemde arttığı söylenebilir. Son dönemdeki artışta iktisatçıların konuya giderek artan ilgisinin payı büyüktür. Uzun süre boyunca psikoloji bilimi altında yer alan “mutluluğa” yakın dönemde iktisatçılar da ilgi göstermeye başlamış ve bu durum mutluluk çalışmalarında gözle görülür bir artışa neden olmuştur.

Şekil 1 – Mutluluk çalışmalarındaki artış

Şekil 1, mutluluk alanında yapılan çalışmaların sayısını yıllık olarak göstermektedir. Grafiğe göre mutluluk alanında 1960'lara kadar önemsenmeyecek kadar az sayıda çalışma yapılmışken, bu tarihten sonra hızlı bir artış gerçekleşmiş ve 2010 yılında mutluluk alanında yılda 300'ün üzerinde yayın ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda bazı cevaplanması gereken sorular ortaya çıkmıştır: 1960 öncesi mutluluk çalışmaları neden az sayıdadır? Yakın dönemde iktisatçıların mutluluğa ilgisi neden artmıştır? Mutluluğa bakış yüzyıllar boyunca aynı mı olmuştur? Bugün daha mutlu muyuz? Mutluluk nasıl ölçülür? Mutluluğu neler belirler? Para mutluluk getirir mi?

Bu bölümde yukarıda yer alan sorulara cevap arayacağız. İlk olarak mutluluğa bakış ile ilgili bir dönemlendirme yer alacak, arkasından iktisatçıların mutluluğa yönelme nedenleri tartışılacak ve

son olarak “bugün daha mutlu muyuz?” sorusu mutluluk çalışmalarının karşılaştığı başlıca kısıtlar ile yer alacaktır. Mutluluğun belirleyicileri incelenecektir.¹

Mutluluğa yönelik bir dönemlendirme

Batı düşüncesinde “Mutluluk” başlıca üç dönemde incelenmiştir: Antik yunan felsefesinin hâkim olduğu erken dönem, aydınlanma dönemi ve sonrası (Faydacılık (Utilitarianism) veya utilitaryanizm), ve refah devleti dönemi.

Antik yunan felsefesinde “mutluluk” başta Aristo ve Plato olmak üzere pek çok düşünürün ilgisini çekmiş, mutluluğun çeşitli tanımları yapılmış ve (bireysel ve toplumsal düzeyde) mutluluğa ulaşmanın yolları tartışılmıştır. Bu dönemde “mutluluk” kelimesinin birden fazla karşılığı mevcut ancak Plato, Aristo ve diğer filozofların mutluluğu ifade etmeye yönelik en çok kullandıkları kelime “eudaimonia” (de Heer, 1968). “Eudaimonia” eski Yunan medeniyetinde içe nüfuz eden iyi ruhsal durum halini veya sağlıklı, mutlu ve varlıklı olmayı içeren iyi oluş halini yansıtmaktadır. Mutlu insana da “Eudaimon” denmektedir. Ahlak felsefesinde ise “Eudaimonia” bireyin iyi oluşuna yönelik doğru bir şekilde hareket etmesidir. İlerleyen dönemlerde ise “Eudaimonia” kelimesi “mutluluk”, “refah” ve “insan gelişimini” ifade etmek üzere çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Elisabeth Anscombe (1958) eudaimonia’yı “human flourishing” (insan gelişimi) olarak çevirirken Kenny (1999) kelimenin en iyi karşılığının “mutluluk” olacağını vurgulamıştır.²

Erken dönem Yunan Felsefesinde, ulaşılabilecek en yüksek nokta (ve nihai bir hedef) olan mutluluğa ancak insan hayatının sonunda erişilebildiğine inanılmaktadır. Mutluluk bireysel düzeydedir ve “erdemli hayat” ve “mutluluk” arasında çok güçlü bir ilişki mevcuttur. Bu durum beraberinde iyi ve erdemli bir hayata nasıl ulaşılabileceği sorusunu da gündeme getirmiştir. Burada önemli nokta; iyi bir hayatın, zenginliğin ve sağlığın ancak mutluluğa ulaşmada bir araç olarak görülüyor olmalarıdır. (Aristotle, Nicomachean Ethics (NE), I, 4, 1095a). Bu dönemde ilginç ve önemli bir başka nokta ise eudaimonia ve hedonizm (hazcılık) arasındaki ayrıma yapılan vurgudur. Örneğin Aristo pek çok insanın mutluluk ve haz arasındaki ayrımı bilmediğini, bu kavramları birbirine karıştırdığını vurgulamaktadır (NE, I, %, 1095b). Aristo’ya göre eudaimonia, haz, gurur veya para ile ilişkilendirilemez, bir tutulamaz. Mutluluk sadece erdemli davranışa değil aynı zamanda iyi talih gibi dışsal etkilere de bağlı ve bu durumda insan ancak ölüm anında mutluluğa erişmiş olur (çünkü aksi halde gelişmeler tersine dönebilir). Aristo döneminin mutluluğa bakış açısı sivil mutluluktur. Bu dönemde filozoflar sivil, sosyal ve politik çerçeve ayrımlarına başvurmamıştır. Mutluluk açısından bugün sıkça tartışılan bir durumun Eski yunan felsefesinde mutluluğun algılanmasına yönelik dikkat çeken son nokta ise bugün sıkça tartışılan ve bazı akademisyenler tarafından savunulan “insanların mutluluğunun aynı zamanda diğerlerinin tercihlerine de bağlı olması” görüşünün yaygın bir biçimde benimsenmiş olmasıdır.

---

¹ Mutluluğa dair detaylı tanımlar vb. bu kitapta Ayşe...ve detaylı bir çalışma için bkz: ruut ve özge

² Bu anlamda çocuklar mutlu olamaz çünkü davranışlar vb daha hayata geçmedi. Ancak yetişkin bir insan mutluluğu yakalayabilir. Aynı zamanda şans, talih, Almanya’da mutluluk “Glu-ck” hem şans hem de talkih anlamına gelmektedir. İngilizcede ise happeness “to happen” dan gelmektedir. On dokuzuncu yüzyılda ingiliz yazarlar ise mutluluğun haz ve eğlenceyi içerdiğine inanıyorlar. Bentham’da tanımlarında “haz” (pleasure) kavramına gönderme yapmaktadır

Orta çağ Avrupasında ise mutluluğa yönelik yaklaşımlar pek olumlu değildi. Düşüncelerin kilise tarafından şekillendirildiği bir ortamda Hz. İsa'nın çektiği sıkıntılar referans gösterilerek “acı çekmek” anlayışı yüceltilmiştir. Kilise tarafından dayatılan görüşe göre “mutluluk” insanoğlu dünyaya gelmeden (düşmeden) önce vardı ve gerçek inananlara dünya yaşamından sonra tekrar bağışlanacaktır. Anlaşılacağı üzere dünya yaşamında mutluluğa yer yoktur ve dünyevi mutluluk arzulanır ve istenir bir hedef değildir. Her ne kadar tüm kiliseler dünyevi mutluluğa aynı olumsuzlukta yaklaşmasalar bile, orta çağ Avrupasında uzun bir dönem karamsar bakış baskın ve kalıcı olmuştur. İçinde yaşanan dönemde yaşam süresinin kısalığı, toplumsal gelişme sürecindeki kabalık ve vahşilik de bu bakış açısının yerleşmesinde etkili olmuştur (Mariansky & Turner 1992, Sanderson 1995).

On yedinci yüzyılda yaşanan “entelektüel aydınlanma”, düşünce biçiminde iki önemli (radikal) değişime neden oldu: bir taraftan kiliselerin dine referans vererek yaptıkları değerlendirmeler yerine olguların incelenmesine yönelme başlarken, diğer taraftan gelenekler ve kalıplaşmış düşünceler yerine de akıl yürütme (mantık) ön plana çıktı. Orta çağın acı çekme üzerine kurulu anlayışından sonra on sekizinci yüzyıl aydınlanması ve ahlaki felsefecilik, mutluluğun sadece öteki hayat ile sınırlı olmadığını, bu dünyada da yakalanabileceğini ve yaşanabileceğini vurgulamıştır. Değişen bakış açısı sonucu; mutluluğa ulaşmak tekrar önemli bir hedef haline gelirken (gerçekleşebilmesi mümkün olan) mutluluğun akıl yürütme ile daha da arttırılabileceği ortaya çıktı.

On sekizinci yüzyılda aydınlanma düşünürlerinin tasvir ettiği pek çok şey gerçekleşti. Modern toplumlarda giderek ivme kazanan araştırma endüstrisi ve yaygınlaştırılmış eğitim sektörü ile mantık (sorgulama) geleneksel düşüncelerin yerine geçti. “Rasyonellik” ilkesi, sağlık hizmetleri, bürokrasi ve yönetim bilimi gibi yaşamın pek çok alanında yaygınlaştı. Politik kurallar doğuştan gelen haklar yerine daha demokratik ve teknokratik bir yapıya dönüştü.

Bu gelişmeler sonucunda mutluluğun kesin olarak ne anlama geldiği, mutluluğa nasıl erişilebileceği ve bu açıdan devletin vatandaşlarının mutluluğunu sağlamaya yönelik sorumlulukları ciddi biçimde tartışılmaya başlandı. Bu konular ortaya yeni çıkan ve giderek yükselen bilimsel çevrelerde de ele alınmış ve bu alanda pek çok kitap/kitapçık yayınlanmıştır.³

Bu gelişmelere rağmen mutluluk idealinin on dokuzuncu yüzyıl boyunca kesintisiz sürdüğünü söylemek güç. Kiliseler, liberaller ve ulusalcılardan gelen eleştiriler sonucunda on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında mutluluk ciddi bir gerilemeye maruz kaldı. Bu dönemde hastalıklar, yoksulluklar, savaş ve depresyon daha öncelikli konular haline geldi. Yirminci yüzyılda ise bu aktörlerin güçlerini kaybetmeleri ve daha önce ön planda olan problemlerin pek çoğunun çözülmesi sonucu mutluluğa yönelik eleştiriler giderek ortadan kayboldu.

---

³ Fransa'daki literatür Mauzi (1960)'da Hollanda'daki tartışmalar ise yetenekli bir şekilde Buijs (2007) tarafından sunulmuştur.

Refah devleti uygulamalarının başladığı yirminci yüzyılın ikinci yarısı aynı zamanda mutluluk idealinin parlak dönemi oldu. Yaşam standartlarındaki gözle görülür artış sonucu ortalama bir vatandaş eski dönemin krallarından daha konforlu bir hayat yaşamaya başladı. Konfordaki artışa paralel olarak insan ömrü uzadı ve yaşam beklentisi son iki yüzyıl içinde neredeyse iki kat arttı.

Bugün daha mutlu muyuz?

Yaşam standartlarındaki gözle görülür artışa rağmen bugün daha fazla mutlu olup olmadığımıza yönelik bazı kuşkular mevcut. Mutlulukta gözle görülür bir artış olduğunu vurgulayan teorilerin karşısında mutluluğun tarihsel süreçte aynı kaldığını (ve hatta giderek azaldığını) vurgulayan görüşler yer almaktadır.

Mutluluğun zaman içinde sabit kaldığını öne süren bu yaklaşımlardan biri mutluluk düzeyini insan vücudunun sıcaklığı ile ilişkilendirmektedir: İnsan vücudu nasıl 36 derece sıcaklıkta sabit ise, bireylerin mutluluk düzeyleri de en sonunda (0-10 ölçütünde) 7,5 seviyesinde sabitlenecektir. Bu yaklaşıma göre insan mutluluğunun doğası gereği bir kısıtı (sınırı) vardır ve mutluluk düzeyi zaman içinde değişmez. Zor şartlarda mutluluk azalabilir, daha sonra denge seviyesine geri dönebilir ancak yaşam standartları yükseldiğinde mutluluk düzeyi denge seviyesinin daha üstüne çıkamaz (Lykken 1999; Cummins, 2010).

Bir diğer yaklaşıma göre ise modern toplumda, modernleşmenin olumsuz etkilerinden ötürü, mutluluk düzeyi giderek azalmıştır. Örneğin “Unbehagen in der Kultur” (society and its discontents) (1928) başlıklı eserinde Freud mutluluğu medeni toplumların yapısına uygun olmayan ilkel tutkuların belirlediğini, bu durumun da toplumsal gelişme sonucu eskisine kıyasla daha az mutluluğa neden olduğunu vurgulamaktadır. Modern topluma yönelik bir başka eleştiride ise modernleşmenin yabancılaşmaya ve sosyal bağların zayıflamasına neden olan negatif dışsallık yarattığını ve bunun da mutluluğu olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Lane 2000 “The Loss of happiness in market democracies”). Modernleşme sürecinde (sosyal istatistiğin gelişmesinden hareketle) hırsızlık, cinayet, yoksulluk ve intihar gibi acıların kayıtları referans gösterilerek (pek çok sorunun zamanla çözülmesine rağmen) mutluluğun olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır.

Ancak teorik düzeydeki tartışmaların deney ve gözleme dayalı bulgularla test edilmesi o kadar kolay değil. Bunun temel nedeni mutluluk hesaplamalarının yirminci yüzyılın ortasından itibaren başlamış olmasıdır. Bu nedenle, bu bölümde mutluluk hesaplamalarının başladığı yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşam standartlarındaki gelişmenin mutluluk düzeyine etkisi incelenmektedir.

Mutluluk Ölçülebilir mi?

Mutluluğun ölçülmeye başlanması ile birlikte zaman içinde mutluluk seyrinin izlenmesi mümkün olurken, ölçme yöntemi ise tartışmalara konu olmuştur. Özellikle iktisat biliminde objektif ölçüm yöntemleri ön planda olduğu için “Mutluluğun objektif olarak ölçülebilir mi?”, “Sübjektif olarak ölçüldüğünde insanlar mutluluklarını doğru şekilde yansıtabilirler mi?” soruları ön plana çıkmıştır. Özellikle erken dönem yaklaşımlarda insanların mutluluk düzeylerini tam olarak

bilemeyecekleri, bilseler de bunu doğru bir şekilde yansıtamayacaklarına inanılmaktaydı. Ancak bugün geldiğimiz noktada insanların mutlulukları hakkında sağlıklı fikir sahibi olduklarına ve bunu doğru bir şekilde ifade edebildiklerine inanılmaktadır.⁴

Dünya çapında yapılan çalışmalarda bir veya birkaç soru ile bireylerin mutlulukları ile ilgili değerlendirmelerini ölçebilmek mümkün. Örneğin bu çalışmalardan en eskisi olan General Social Survey (GSS)'de mutluluk "Genel olarak baktığınızda bugünlerde ne kadar mutlusunuz?" sorusu ile 3 ölçekli olarak sorulmaktadır (1. Çok mutlu 2. Mutlu 3. Mutlu değil). Eurobarometer Survey, British Household Panel Survey (BHPS), the German Socio-Economic Panel Study (GSOEP), the Russian Longitudinal Monitoring Survey (RLMS) gibi düzenli uygulanan anketlerin ölçümleri kullanılarak ülkeler için uzun süreli mutluluk verileri takip edilebilmektedir. Bu anketlerde (1'den 4'e kadar veya 1'den 10'a kadar gibi çeşitli ölçekler içeren) sorular aracılığıyla bireylerin mutluluklarına ve yaşam memnuniyetlerine yönelik olarak kendilerini nerede hissettikleri sorulmaktadır. Cevap düzeyi üç ölçekliden on ölçekliye kadar değişmektedir. En yaygın olan ölçüm ise 11 (0-10 arasında: ölçekli yaşam memnuniyeti sorusudur. Bireyin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi anlamına gelen yaşam memnuniyeti (life satisfaction) "Hayatınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" (0 hiç memnun değilim – 10 çok memnunum) sorusu ile ölçülmektedir. Bireyin hayatını bir bütün olarak yargılaması ile ortaya çıkan sonuçlara göre ülkelerin Dünya Yaşam Memnuniyeti sıralamasında nerede oldukları görülebilmekte ve uzun dönemli eğilimleri incelenebilmektedir.

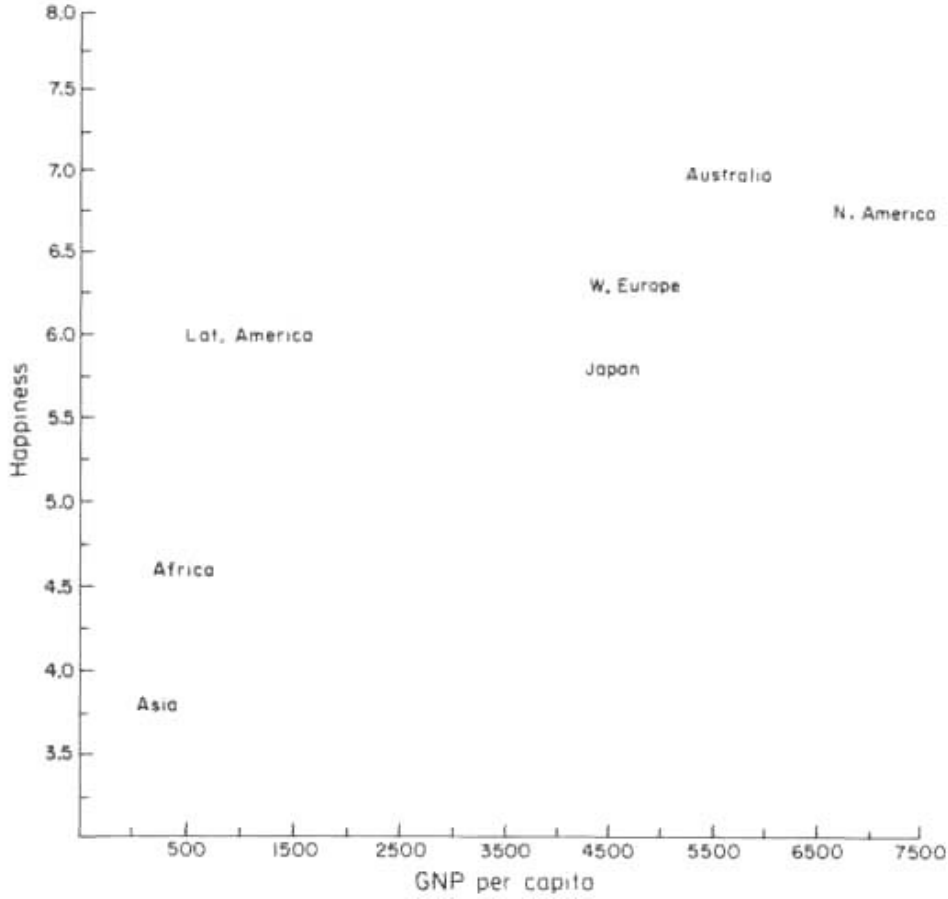
Mutluluk ve Gelir İlişkisi

Mutluluk ölçülebildiğine göre zaman için artan yaşam standartlarının daha fazla mutluluğa neden olup olmadığına bakabiliriz. Yaşam standartları hakkında fikir veren en önemli gösterge kişi başına düşen milli gelirdir. Bu nedenle ilk çalışmalar kişi başı GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kişi başı gelir düzeyi arttıkça mutluluk düzeyinin de arttığı görülmüştür.

Grafik 2. Dünyada yedi bölgedeki kişi başı GSMH ve mutluluk ilişkisi – 1975 yılı

---

⁴ Örneğin 10 Amerikalıdan 8'i Amerikalılar hafta bir veya daha fazla mutluluklarını düşündükleri ortaya çıktı (Shaver ve Freedman, 1975, p.70). Sonuç olarak mutluluğa verilen cevaplar hızlı, cevap verilmeme oranı ise düşük. Basmakalıp cevaplar baskın değil (Veenhoven, 1984; pp.40-42).

Kaynak: Veenhoven (1984a: 149)

Grafik 2 1984 yılında çeşitli bölgeler ve ülkeler için kişi başı milli gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre kişi başı gelirin yüksek olduğu bölgelerde ve ülkelerde yaşam memnuniyeti (diğer bölgelere kıyasla) daha yüksek çıkmaktadır. Yakın dönemde yapılan çalışmalar da Veenhoven'ın verilerini doğrulamaktadır. Arada (Meksika ve Fransa gibi) bazı istisnalar olsa da kişi başı gelir düzeyi ile mutluluk arasında çok güçlü bir ilişki söz konusudur (layard, 2005). Kişi başı gelir düzeyi yüksek ülkelerde ortalama mutluluk, kişi başı gelir düzeyi düşük olan ülkelere kıyasla daha yüksek çıkmaktadır. Aynı şekilde, ülke içinde de yüksek gelirli olanların mutluluk ortalaması, düşük gelirli olanlara kıyasla daha yüksek çıkmaktadır. “Toplumda mutlular mı yoksa mutsuzlar mı daha baskın?” sorusunun Batı Avrupa ülkeleri için cevabı mutlu olanların sayısının mutsuzların üç katı kadar olduğudur.

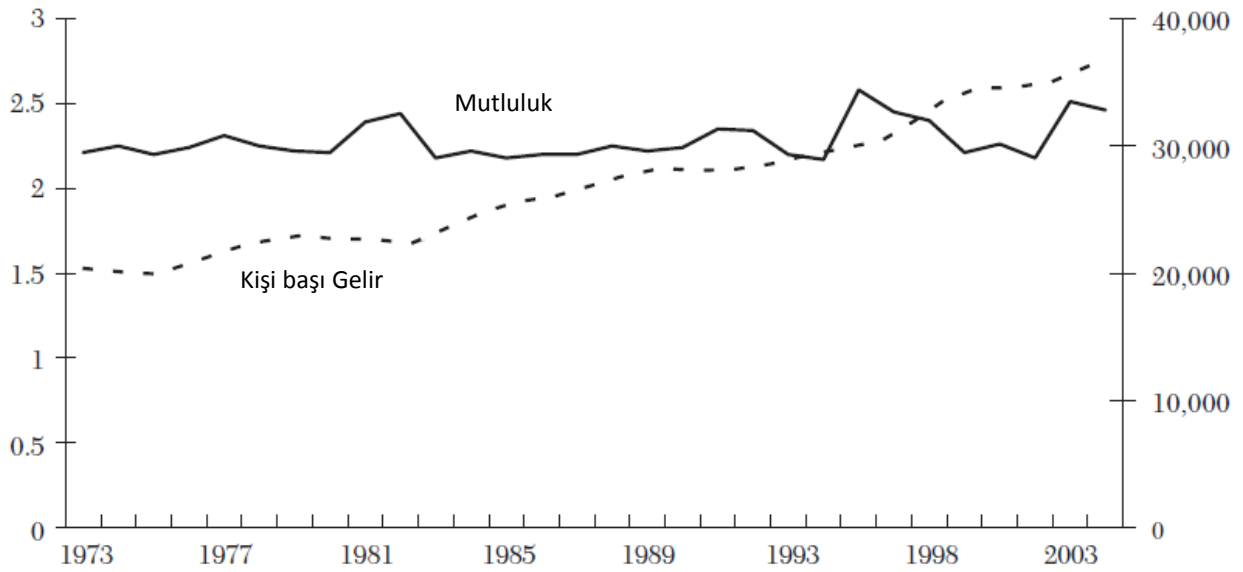
Belli bir zaman diliminde zenginlerin yoksullara kıyasla daha mutlu oldukları görülmektedir, peki zaman içinde mutluluğumuz nasıl bir seyir izlemiştir? “Geçmişe kıyasla bugün daha mutlu muyuz?” veya çok daha geniş bir ifadeyle “Eski yunan döneminden bu yana mutluluk arttı mı? Yoksa değişmeden aynı mı kaldı?” Dodge (1930)

Ülkeler arası mutluluğu karşılaştırmak kolay bir iş değil. Farklı kültürler mutluluğun farklı tanımına veya farklı algılanmasına neden olabilmektedir. Bazı ülkeler kronik olarak diğerlerinden daha mutlu veya daha mutsuz olabilir. Bu nedenle belli bir zaman dilimini incelemektense,

mutluluğa uzun dönemli bir bakış daha yararlı ve anlamlı olabilir. Kesit veri kullanılarak yapılan çalışmalarda ortaya çıkan benzer sonuçlara karşılık, zaman serisi kullanan çalışmalardaki bulgular farklılıklar gösterebilmektedir. Modernleşmenin mutluluk üzerindeki olumsuz etkileri yaklaşımını destekleyen bulguların en önemlisi Easterlin'in çalışmalarında ortaya konmuştur. Gelişme iktisadı alanında çalışmalar yapan ve bu alanda önde gelen isimlerden biri olan Richard Easterlin 1974 yılında yayımladığı çalışmasında ikinci dünya savaşından sonra 1970'lerin ortasına kadar ABD'de iki kat artmasına rağmen ortalama mutluluk düzeyinin aynı düzeyde kaldığını göstermiştir. Easterlin paradoksu olarak adlandırılan bu durum büyümeyi ön plana çıkaran refah politikalarının ciddi bir biçimde gözden geçirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

ABD'ye ait yakın dönem verileri durumun değişmediğini ortaya koymaktadır. 1973-2003 arası dönemde kişi başı gelir yüzde 60'dan fazla artarken mutluluğun seyrinde ise temel bir değişim olmadığı gözlenmektedir.

Grafik 3. Mutluluk ve Kişi Başı Reel Gelir, A.B.D., 1973–2004 (Mutluluk ve kişi başı reel gelir, 2000 dolarıyla)

Kaynak: A. E. Clark, P. Frijters, ve M. A. Shields Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles, *Journal of Economic Literature*, 2008.

Şekil 2'ye göre ABD'de 1973 ve 2004 yılları arasında kişi başı reel gelir neredeyse ikiye katlarken mutluluk düzeyinde herhangi bir artış eğilimi gözlenmemiştir. Bir başka ifadeyle artan gelir beraberinde mutluluk artışına neden olmamıştır. Bu durum gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha detaylı incelenmesini gündeme getirmiştir. Belli bir geçim düzeyinden sonra mutluluğun artmasını gelirden çok arkadaşlara, iyi aile yaşamına bağlayan görüşlere karşılık; gelir karşılaştırmalarının, beklentilerin ve uyum sağlama gibi faktörlerin bu paradoksu açıklamada önemli rolü olduğunun altını çizen görüşler de mevcuttur (Richard Layard 2005, Robert E. Lane 2000, Bruno S. Frey & Alois Stutzer 2002).

Diğer yandan Ruut Veenhoven'in çalışmaları zaman içinde gelirdeki artışa karşılık ülkelerdeki mutluluk düzeyinin arttığını göstermektedir. Veenhoven, ülkelerin zaman içindeki seyrini inceleyebilmek için World Database of Happiness (WDH)'da (Veenhoven 2012) zengin veri setinden yararlanmış ve kullandığı yöntemlerle ülkeler arası karşılaştırma zorluklarının üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu zorluklardan en önemlisi anketlerde mutluluk yerine ona yakın kelimelerin kullanılabilmesi ve cevap ölçütlerinin çeşitli olmasıdır. Bu durum mutluluk skorlarının karşılaştırılmasını ve zaman içindeki değişimini incelemeyi zorlaştırmıştır. Bu nedenle WDH'da mutluluğun farklı tanımlarına yönelik çeşitli kategoriler oluşturulmuş ve aynı kavramı ve ölçeği kullanan çalışmalar bir yana ayrılmıştır. Araştırmada iki çeşit bulgu birbirinden ayrılmıştır: "dağılımsal bulgular" (distributional findings) ve "korelasyona yönelik bulgular" (correlational findings). Dağılımsal bulgular belli bir nüfusta insanların ne kadar mutlu olduğunu söyler ve genellikle merkezi eğilim (ortalama) şeklinde özetlenir.⁵ Korelasyonel bulgular daha fazla veya daha az mutluluk ile paralel giden değişkenlere yönelik bulguları içerir ve ilişkiyi ölçmeye yönelik ölçütlerle ifade edilir (Pearson's korelasyon katsayısı gibi).

2013 yılı sonu itibariyle WDH'da 1946-2012 arasında 164 ülkede genel nüfusun ortalama mutluluğuna yönelik olarak toplanan "Ülkelerdeki mutluluk" veriseti 5568 bulguya sahiptir. Ülkelerdeki ortalama mutluluğun zaman serisi oluşturulurken anket sorularının özdeş olmasına ve en az 10 yıllık bir dilimi kaplamasına dikkat edildi.⁶ Mutluluk 0-10 arası skor olduğu için 0.01'lik bir katsayı yılda 0.1'lik bir artış anlamına gelmektedir. Bu da 10 yılda 1 puanlık bir artışa neden olmaktadır. Mutluluğun yükseldiği yılların sayısı (serilerin sayısı) aynı durum düşüş için de geçerli. Daha sonra bir rasyo belirlendi ve 1'den yüksek ise artan mutluluk düşümlere kıyasla daha baskın anlamına gelmektedir; 1 rasyosu (oranı) ise artan ve düşen mutluluklar eşit ölçüde sık; 1'den küçük oran ise mutlulukta düşüş trendi daha yaygın. Yukarıdaki ayrıştırma, gruplara ayırma, mutluluktaki artış ve düşüş trendini göreceli olarak verse de değişim hakkında (ufak) fikir vermemektedir. Değişimi gösterebilmek için mutluluktaki ortalama değişimi ölçmeye çalıştık.

Analiz

WDH verileri ne göstermektedir? Mutluluk aynı düzeyde mi kaldı yoksa pek çok ülkede arttı mı? Doğrusal regresyon sonuçları göstermektedir ki 199 seride % 67'si mutlulukta artış gösterirken % 33 düşüş gösterdi rasyo ise 2.0. Oran birden yüksek. Ülkeler bağlamında bakıldığında ise 66 ülkenin %62'sinde mutluluk artarken %38'inde düşüş yaşanmıştır.

---

⁵ Dağılımsal bulgular çeşitli gruplar için kategorilere ayrılmıştır: yetişkinler, yaşlılar, vb. gibi. Bölgeler, şehirler vb. gibi.

⁶ Metodolojiye yönelik detaylı bilgi için (Veenhoven & Vergunst 2014).

Tablo 1. Ülkelerdeki ortalama mutluluğun değişimi (1950-2010)

Değişim Eğilimi	Seriler		Ülkeler	
	Sayı	%	Sayı	%
Artış	133	67	41	62
Azalış	66	33	25	38
Toplam	199	100	66	100
Oran (artış/azalış)	2.02		1.63	

Kaynak:Veenhoven & Vengust 2014

199 seride yıllık ortalama mutluluk artışı +0.016'dır. 67 ÷lkedeki ortalama artış ise +0.012'dir. Bu rakamlar ilk bakışta etkisiz veya küçük gör÷lebilir ancak uzun dönemde mutlulukta önemli bir artış anlamına gelmektedir. 0.012'lik büyüme hızında ortalama mutluluk 83 yılda 0-10 ölçeğinde bir puan yükselmektedir. Bu ölçekte mutluluk dağılımı 2.5 ve 8.5 arasında olduğu için bir puanlık artış %17'lik kazanca denk gelmektedir.

Mutluluktaki artış gerçekten uzun dönemli midir? Burada incelen seriler en az 10 yıllık dönemi içermektedir. Tablo 2 ise bize çeşitli dönemlerdeki mutluluk eğilimini göstermektedir. Sonuçlar 1950 ve 2010 arasında mutluluktaki artışın devam ettiğini göstermektedir. göstermektedir ki ortalama değişim mutluluktaki pek değişmiyor uzun ve çok uzun dönemde ve artış çok uzun dönemde daha da güçlü 40 yıl ve fazlasına denk geliyor. Bu durumda denbilir ki 1950-201 arasında mutluluktaki artış devam ediyor.

Tablo 2 Ülkelerdeki ortalama mutluluğun değişimi – 0-10 ölçeğinde (Dönemlere göre)

Dönem	Seriler		Ülkeler	
	Sayı	Katsayı	Sayı	Katsayı
10-20 yıl	114	+0.017	31	+0.010
20-40 yıl	67	+0.013	27	+0.009
40 yıldan fazla	18	+0.020	9	+0.030
Toplam	199	+0.016	67	+0.012

Tartışma

Veriler 1950 sonrası pek çok ÷lkede ortalama mutluluğun arttığını göstermektedir ancak bu bulgu "Aydınlanma dönemine kıyasla mutluluk bugün ne düzeyde?" sorusuna cevap vermiyor. Mutluluğa yönelik ampirik araştırmalar 1950'lerde başladığı için Avrupalıların 18 yy da ne durumda olduklarını bilemiyoruz. Ancak o dönemdeki yaşam şartları (kişi başi gelir, cinayet vb.)

hakkında bilgi sahibi olduğumuz söylenebilir. Buradan hareketle bu faktörlerin ortalama mutluluğa etkisini bildiğimiz için geçmiş dönemlere yönelik bir analiz yapılabilir (Dolan ve diğerleri, 2008). Bu durumda on sekizinci yüzyılda Avrupa’da ortalama mutluluğun günümüzdeki değerinin (7.5)çok daha altında olduğunu ileri sürebiliriz. Bu değer olarak günümüzde Pakistan’daki ortalama mutluluk düzeyi olan 5’e denk gelmektedir (Veenhoven 2012d).⁷

Özetle yukardaki bulgulardan hareketle aydınlanma düşünürlerinin daha fazla mutluluğun mümkün olması konusunda haklı oldukları söylenebilir. Açıkçası mutluluk yaşadığımız hayatta mümkün ve daha da artabilir. İlk yıllardaki (1950’lerdeki) hesaplamalardan bu yana pek çok ülkede mutluluk artmaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde ortalama mutluluk değeri 0-10 ölçeğinde yaklaşık 7.5 düzeyinde iken Danimarka’da bu değer yaklaşık 8.3 civarındadır.

Ancak bahsettiğimiz uzun dönemli eğilim, aydınlanma döneminden bu yana mutluluk düzeyindeki dalgalanmaların büyüklüğü hakkında hiçbir fikrimiz yok. Ancak özellikle ekonomi krizlere bağlı kısa dönemli dalgalanmalar uzun dönemli eğilimi olumsuz etkileyebilmektedir (ABD örneği) veya Japonya’da olduğu gibi ekonomik büyümeden ziyade ekonomik sisteme olan güvensizlik mutluluğun seyrini olumsuz etkileyebilmektedir (Suzuki 2009).

Mutluluktaki artış sağlıkta ve uzun ömürde artışa da paralel. Pek çok ülkede yaşam beklentisi iki katına çıkmış durumda. Sonuç olarak daha uzun ve daha mutlu yaşıyoruz bu durumda chances in önemi.

Bu aydınlanma projesi dezavantajlar barındırmıyor anlamına da gelmemeli ancak bunlar pek çok avantaj tarafından dengelenmiş durumdadır.

Yeni veriler daha mutlu olduğumuzu gösteriyor ve ortalama mutluluk pek çok gelişmiş ülkede artmıştır eskiye kıyasla.

İktisat, İktisatçılar ve Mutluluk

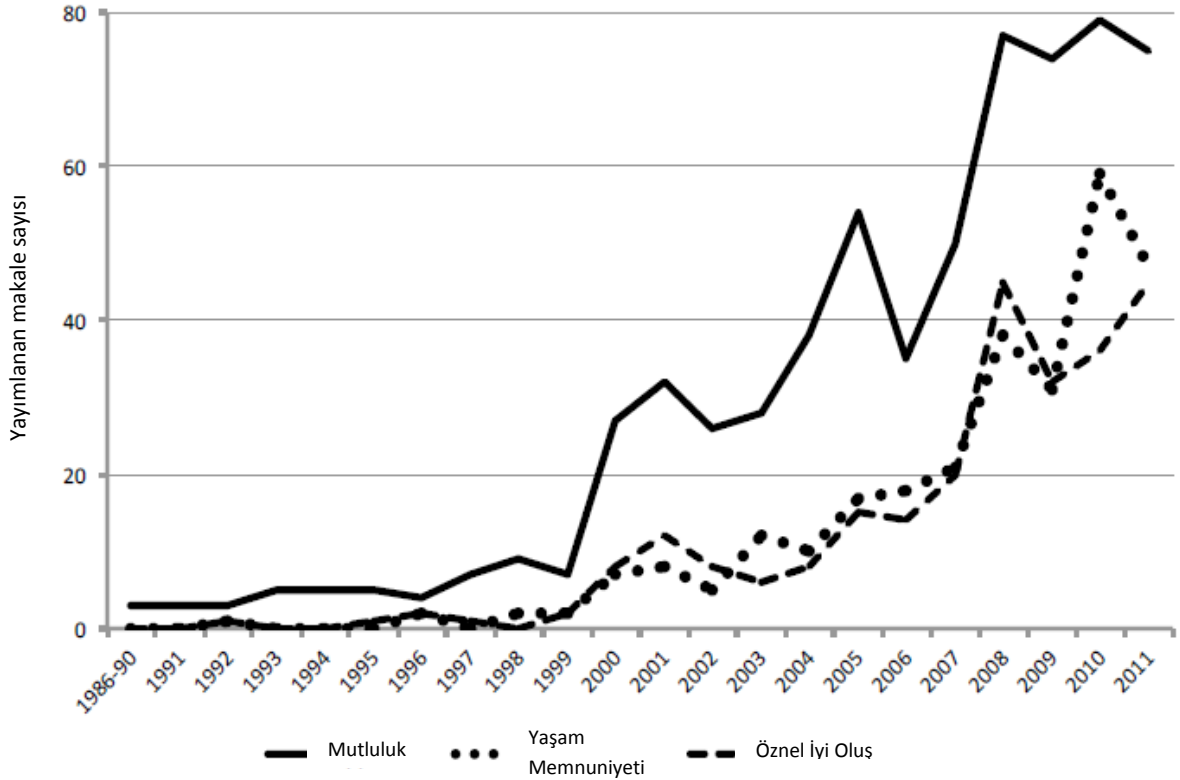
Uluslararası yazında yer alan pek çok çalışma mutluluğun zaman içinde arttığını ve yaşam standartlarındaki iyileşmenin bunda büyük etkisi olduğunu göstermektedir. İktisatçıların son dönemde mutluluğa yönelik artan ilgisi de tam bu noktada, yaşam standartlarındaki iyileşme ile yakından ilişkilidir. Günümüzde “mutluluk” ekonomide önemli bir yere sahiptir ve “happiness economics” (mutluluk ekonomisi) alanı altında yapılan çalışmaların sayısı dünyada hızla artmaktadır. Mutluluk ekonomisi “refah iktisadı” ve “kalkınma iktisadı” alanları altında yer almaktadır. Refah iktisadı içinde tartışmalar “mutluluk” kavramının “fayda”nın yerini almasına yönelik iken, kalkınma iktisadında ise mutluluğun gelişmişlik düzeyinin belirleyicileri arasında yer alması gerektiği tartışılmaktadır. Bu alanların dışında yakın dönemde “mutluluk ekonomisi” başlıca bir alan olarak ortaya çıkmıştır ve bu alanda mutluluğun ekonomik belirleyicileri ve

---

⁷ Yaklaşık 60 yıllık bir artış trendi var. 67 ülkedeki ortalama yıllık artış +0.012 idi yani 83 yılda bir puanlık artış. Bu durumda bu oranda mutluluk son iki yüzyıl boyunca 2 puandan fazla artmış olmalı ve bu da 5’e denk düşmektedir.

mutluluğu arttırmaya yönelik iktisat politikaları ve uygulanacak politikaların mutluluk üzerindeki etkileri çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Eskiden daha çok psikologların hâkimiyetinin olduğu mutluluk alanına iktisatçıların girişi yakın sayılabilir. Ancak iktisatçıların konuya ilgisi çok daha eskiye gitmektedir. Adam Smith, Jonh Stuart Mill, Jeremy Bentham gibi klasik iktisatçılar bir şekilde çalışmalarına mutluluğun elde edilmesinin önemini eklemişlerdir (mutluluk ile ilgili yazmışlardır). Ancak iktisat bilimi zamanla giderek daha katı (diğer disiplinlerle etkileşim konusunda) ve matematiksel olma yolunda ilerledikçe refahın daha dar bir tanımı ön plana çıktı. Fayda sadece gelire bağlı oldu ve bireysel tercihler veya seçenekler kısıtlı bir bütçeyi rasyonel kullanmaya yönelik olarak ön plana çıktı. Yakın dönemde ise mutluluk iktisatçıların ilgisini yeniden çekti ve ön plana çıktı. Gökdemir ve Öztürk'ün bölümünde detaylı olarak yer alan bu tartışmaya girmeden kısa bir dönemlendirme yapılmaktadır: Daha detaylı bir şekilde bu kitapta tartışılmaktadır bu durum.

Kaynak: Figure 1. Number of published articles on the economics of happiness referenced in EconLit between 1986 and 2011 (Frey ve Stutzer) s.2.

EconLit'de referans gösterilen mutluluk yaşam memnuniyeti veya öznel iyi oluş anahtar kelimelerine sahip olan çalışmaların (özette ve başlıkta) 1986-90 döneminde 3'den 2011'de 146'ya çıkmıştır. Şekil 1990'lardan bu yana bu alandaki çalışmaların sayısını göstermektedir. 2000 yılından bu yana ciddi bir artış olmuştur.

Mutluluk ekonomisi alan ekonomide bir alan olarak güçlü olarak ampirik çabalarla gelişmiştir. Bireylerin iyi oluşlarını ölçme çok önemli ve anketler.

Klasik Dönem

Adam Smith, Jonh Stuart Mill gibi klasik iktisatçılar mutluluk ile ilgili yazmışlardır. Örneğin Smith toplumlarda insanları nelerin mutlu ettiğine dair örnekler sunmuş ve mutluluğun belirleyicisi olarak fiziki yaşam standartlarına gönderme yapmıştır, ancak Klasik dönemde mutluluk kavramının haz, refah, huzur gibi faktörlerden etkilendiğini belirtmek gerekir. Klasik iktisatçılardan mutluluğa yönelik en büyük katkı Jeremey Bentham'dan gelmiştir. Bentham toplumda herkesin amacının mutluluğu yakalamak olduğunu ve kamu politikalarının da daha fazla mutluluğu sağlamaya yönelik olduğunu vurgulamıştır. Hazza ait kısım utilitaristic gelenekten geliyor (Bentham, Edgeworth). Hedonik yaklaşıma göre hazlar ve acılar bireylerin karar alma sürecini etkiler ve yönlendirir, ancak objektif olarak da ölçülebilirler.

Aydınlanma kuşağında mutluluğa yönelik en radikal yaklaşımlardan biri geç on sekizinci yüzyılda İskoçya'da Jeremy Bentham (1789)'ın meşhur kitabında "On Morals and Legislation" kitabında tanımlanmıştır. Mutluluk yaşamdan alınan (sübjektif) keyif, zevk ve acıların toplamı olarak tanımlanır ve ahlakın temeli olarak ilan edilir. İyi ya da kötü hareketler (uygulamalar, politikalar) mutluluğa etkisi üzerinden değerlendirilmeli, yargılanmalıdır. Bunun sonucunda temel amaç daha çok insanın daha mutlu olması (greatest happiness of the greatest number of people). Sonuç olarak ortaya çıkan etik ise "utilitarianism" olarak bilinmektedir. Politika yansıması ise hükümetler vatandaşlarının mutluluğunu birinci sırada sağlamaya odaklanmalıdır ve bunu da ideolojiden ziyade olgu ve mantığa dayanarak yapmalıdır. Utilitarian moral philosophy holds that public policy should aim at advancing happiness. For long this principle seemed unrealistic but contemporary research shows it can work. Jeremy Bentham (1789) wrote that the moral worth of all action should be judged by the degree to which it contributes to the 'greater happiness of a greater number'. Bentham defined happiness as 'the sum of pleasures and pains'. Similarly happiness is currently conceived as 'the overall appreciation of ones life as-a-whole'. In this conceptualisation, happiness is an outcome of life and distinct from preconditions for a good life, such as a livable environment and good life-abilities.

Uzun bir süre boyunca –belki de yüzyıl – refah ekonomisi spesifik bir yaklaşım taradından domine edildi: utilitarianism (Jeremy Bentham tarafından modern formunu alan ve Mill, Edgeworth, Sidgwick, Marshall ve Pigou tarafından pek çok iktisatçı tarafından desteklenmiştir. Sosyal faaliyetleri değerlendirirken ve kamu politikalarını belirlerken mutluluğa önemli bir statü vermişlerdir. Ne yapılmalı sorusuna cevap ararken bireysel faydaları toplamışlar ve fayda ve bireysel mutluluk eş anlamlı kullanılmıştır.

Marjinal Devrim Sonrası

Ancak marjinal fayda devrimini takip eden süreçte mutluluk artık yerini dar anlamda "fayda"ya bırakmıştır. Bu kitapta Gökdemir ve Öztürk'ün detaylı bir şekilde işledikleri bu süreçte mutluluk yerini dar anlamda faydaya bırakmıştır. Tüketicilerin sadece kendi tükettikleri mal ve hizmetten

aldıkları haz ordinal olarak ve karar alma sonucu elde edeceği. Oysa mutluluk daha kapsayıcı, kardinal olarak ölçülebilir, deneyimlenmiş ve prosedürdeki faydayı da içermekte, bireyler arası karşılaştırmaya da imkan vermektedir.

Faydanın tanımı zaman içinde değişmiştir. Bethnam'ın hedonistik yaklaşımı hala kabul görse de refah ekonomisinde, amaçları tamamlamaya ve seçimleri tatmin etmeye önem veren ve tercih odaklı formülasyonlar Frank Ramsey, Kenneth Arrow, James Griffin ve diğerleri tarafından incelenmiştir. Toplam fayda...

1930'larda refah ekonomisi büyük bir esintiye maruz kalmış Lionel Robbins'in ve diğerlerinin (mantıksal pozitivizmden etkilenmeleri sonucu) önerdiği bireyler arası karşılaştırmasının faydanın hiçbir bilimsel temeli olmadığı ve yapılmasının da mümkün olmadığı yaklaşımının kabul görmesi.

Bu görüşe göre bir insanın mutluluğu karşılaştırılmaz, bir başkasının mutluluğu ile.

1960'lardaki kültürel iklim saf ekonomik kavramlara dayalı iktisadi büyümenin ötesine geçmeye hazırlanıyordu. Pek çok heteredoks yaklaşım söz konusu idi (Myrdal, Galbraith, Hirschman gibi) bunlar neoklasik anaakıma eleştirel yaklaşıyorlardı. Bu çalışmalar sosyal göstergeler üzerine yapılan çalışmalara cesaret verdi ve "yaşam kalitesi" gibi kavramlar ön plana çıktı. Bunun içinde demokrasi, haklar, sağlık, çalışma koşulları gibi önemli capabilities ler eklendi. HDI gelişti.

Refah ekonomisi alanında uzun bir süre boyunca faydacı yaklaşım etkinliğini sürdürmüştür. Ancak 1930'larda Lionel Robbins'in (1938) ve diğer iktisatçıların mantıksal pozitivizm (logical positivism) felsefesinin etkisiyle ileri sürdüğü "bireyler arasında faydanın karşılaştırılmasının bilimsel bir tarafı olmadığı" argümanı kabul görmüştür. Faydacı yaklaşımın refah ekonomisine yönelik tutumu ise yetersiz bulunmuştur.

Yakın Dönem

Yakın dönemde iktisatçıların mutluluğa ilgisinin artmasında temel faktör kalkınma ekonomisi alanındaki yeni gelişmeler olmuştur. 1970'lere kadar ekonomik büyümenin, gelişmişliğin sermaye birikimi ile ilişkilendirdiği alan daha sonraları gelişmişlik düzey ile çevresel faktörler, özgürlükler, insani faktörler vb. etkili olmuştur. Mutluluk da günümüzde gelişmiş ülkelerde önemli bir refah kriteri olarak kabul edilmiş ve göstergeler arasında yerini bu muştur.

Özellikle Amartya Sen'in özgürlükler kavramı ile pareto optimumunu sorgulaması mutluluk ve fayda üzerinden yeni bir tartışma başlatmış ve refah ekonomisinde yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu yaklaşıma göre fayda İnsanlar arası bireysel faydanın karşılaştırılabilir olması savından kaçınan "yeni refah ekonomisi" temel olarak sosyal gelişimin (ilerleme) temel ölçütü olarak kabul edilen "Pareto kriteri" üzerinde durmaktadır. Sosyal gelişim ancak herkesin faydasının artması ile (bir bireyin faydası artarken diğerinin faydasının azalmaması) mümkün iken, analizlerde bireyler arası karşılaştırmaya ve bireysel faydaya yönelik kardinal yaklaşıma yer vermez. Ancak pareto etkinliğinin "iyi bir toplum" için yeterli bir koşul olduğu söylenemez. Faydanın dağılımına yönelik

duyarsız olduğu gibi (mutluluktaki eşitsizlik) ve fayda dışında herhangi bir değişkeni (haklar ve özgürlükler gibi) faydaya yönelik dolaylı etkileri dışında başlı başına dikkate almaz (Amartya Sen, 1986).

Özet olarak standart iktisat teorisi bireylerin gözlenebilen tercihlerine ilişkin “objektivist” bir yaklaşım sergilemektedir (Amartya Sen, 1986:18). “Daha fazlası iyidir” (more is beter) anlayışı üzerine oturan tercihler dışsal, sabit ve bireyler arasında bağımsızdır. Bireysel fayda sadece somut mal ve hizmetlere dayalıdır. Sübjektif deneyimler ise bilimsel olmadığı gerekçesi ile reddedilmektedir. Bunun nedeni ise ortaya konulan ifadelerin objektif olarak gözlenebilir olmamasıdır. Daha da önemlisi kardinal fayda yaklaşımı ve bireyler arası karşılaştırma pozitif talep teorisi için de gerekli değildir.

Neoklasik iktisat teorisine göre bireyin gelirindeki artış (bütçe kısıtını dışa doğru kaydırarak) mal ve hizmetlere yönelik tüketiminin artmasına ve dolayısıyla faydasının artmasına neden olur. Bireysel faydasına ulaştığı noktada bireyin rahatlık içinde yaşadığı kabul edilir. Faydanın mutlak formülü bireylerin tüketimlerinden elde ettikleri fayda $U(C)$ olarak ifade edilir. Zaman içinde gelir düzeyi arttıkça tüketimin fonksiyonu olarak tanımlanan fayda'nın da benzer şekilde artması beklenir.

Diğer yandan bazı iktisatçılar standart iktisat teorisinin faydaya olan yaklaşımını çeşitli açılardan eleştirmektedirler. Örneğin ülkede gelir düzeyi artarken her insanın ek gelir artışına tepkisi aynı olmayabilir. Bir diğer nokta da bireysel tercihlerin karşılaştırılabilir olmasına yönelik vurgudur. Özellikle davranışsal iktisat alanında insan davranışlarını anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda birbirine bağlı fayda fonksiyonlarının önemi vurgulanmaktadır (Clark ve Oswald 1998). (Richard Layard, 1980). Bu durumda fayda fonksiyonu sadece bireylerin kendi tüketimlerinden değil aynı zamanda diğerlerinin tüketiminden de etkilenmektedir:

Bireyin fayda fonksiyonunda diğer bireylerin tercihlerinin ve bu tercihlerin birbirine bağımlı olmasının önemi üzerine yapılan tartışmalar, faydacılık ve tüketim teorisinin ortaya çıkışına kadar gitmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Fisher (1927) bireysel faydada diğer bireylerin tüketimlerinin etkisini ve gelir vergisinin uygulanmasında farklı insanların faydalarının karşılaştırılabilir olmasının önemini (pek yankı uyandırmasa ve daha sonra üzerine gidilmemiş olsa da) vurgulamıştır. Yirminci yüzyılın başında Veblen insanlar arası etkileşimin bireysel karar alma sürecindeki etkisinden yola çıkarak marjinal fayda okulunun başarısızlığa uğradığını belirtmiştir. (Veblen 1949, 629). Veblen'e göre bireyler arasındaki etkileşim sonucu bireyler akranlarının ekonomik durumlarından etkilenmektedir. Sonuçta bireyin tüketimi ve iktisadi davranışları diğer insanların kararları tarafından şekillenmektedir.

Özellikle karar alma sürecinde görülen anormallikleri vurgulayan çalışmalarda ise standart iktisat teorisinin dayandığı objektivist yaklaşım teorik ve ampirik açıdan ciddi biçimde sorgulanmaktadır. Bu çalışmalarda objektivist yaklaşımın insan iyi oluşunu anlamaya yönelik bir katkıda

bulunmaması nedeniyle faydaya yönelik subjektif (öznel) yaklaşım savunulmaktadır (Richard Thaler, 1992).

Son dönemde giderek artan sayıda araştırmacı öz bildirim dayalı (beyan edilen) öznel iyi oluşun bireysel faydayı göstermede güçlü bir vekil (proxy) olduğunu vurgulamaktadır (Frey ve Stutzer, 2002). Bu durumda fonksiyon kardinal ve bireyler arası karşılaştırılabilir olması nedeniyle neoklasik fayda fonksiyonundan oldukça farklılık göstermektedir. İnsanlar öznel iyi oluşları mevcut şartlara, diğer insanlarla karşılaştırmaya, geçmiş deneyimleri ve gelecekteki beklentilerine yönelik ifade edebilirler. Bu nedenle öznel iyi oluş fayda yerine vekil olarak kullanılabilir. Aynı zamanda deneyimlenen ve sürece yönelik (procedural) faydayı içermesi ve pek çok insan için nihai hedef olması nedeniyle öznel iyi oluş faydadan çok daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin iş güvencesi, statü ve para (gelir) gibi faktörler tek başlarına bu kadar güçlü arzulanmaz, bunlar bireyleri daha mutlu hissettirdikleri için istenmektedir.

Faydanın subjektif yaklaşımında bireylerin “kendi mutluluğu” ve “iyi bir hayat” ile ilgili belli bir düşüncesi olduğundan hareketle ifade edilen mutluluk insan iyi oluşunu doğrudan göstermektedir. Bu yaklaşım soyut düzeydense problemlerin ampirik yöntemlerle ve laboratuvarlarda yapılan deneysel iktisat çalışmaları ile araştırılabilmesine olanak sağlamaktadır. (James Konow ve Joseph Earley 2008)

1970’lerin ortasında Ricard Easterlin mutluluk ekonomisinin öncülüğünü yapıyor. Bulgusu ise zengin insanların fakirlerden daha mutlu olduğu yönünde birrülkede ancak bu ilişki zaman içinde değişiyor ve zaman içinde buna easterlin paradoksu deniyor. Zaman içinde pek çok katkı geliyor (frey ve stutzer) Layard, vb. Kahneman’da bu süreçte katkıda bulunuyor psikolog olsa da Nobel ödülünü Ekonomi alanında almıştır. Bir başka isim de Ed Diener.

Sen (1985, 1992) gelir ve fayda analizinin iyi oluşta kullanımında eleştirili. Zaman içinde capabilities approach yaklaşımı ve mutluluk ilişkisi kuruluyor 2005 Review of Social Economy özel sayısında “Capabilities and Happiness” ancak dahası da yapılmalı ki Özge Gökdemir ve Murat Öztürk’ün makalesinde bu konu irdeleniyor detaylıca.

Diğer alternatif ise Aristo döneminden geliyor, “eudaimonic” ve burada karar alma süreci “iyi hayat” a neden olan faktörlerin değerlendirilmesi ile oluyor. Materyal ve materyal olmayan ödüller devreye giriyor.

İktisatçıların mutluluk konusuna ilgisi yeni değil. Bilimin kurucusu Adam Smith’le birlikte mutluluk tartışılmaya başlanıyor. J. Bentham, J.S. Mill ve K. Marx’ın yazılarında mutluluğa yönelik tartışmalar yer alıyor. Ancak en önemli katkı J. Bentham’dan geliyor. Bentham’a göre mutluluk ulaşılabilir ve hükümetlerin gerçek amacı toplumun mutluluğunu sağlamak ve eşitlikçi bir yaklaşımda bulunmaktır. Psikolojik faktörlerin incelendiği bu dönemde.

Eveti amaçlardan biri bu ve umut. Geleneksel olarak ahlak felsefecileri bireysel düzeyde kılavuzluk rehberlik yapıyorlar. Uzun dönemde hangi amaçlar yada hangi yaşam tarzı mutluluk vericidir (daha da). Tabi bu durumda kolektif düzeyde inceleme de söz konusu: hükümetler

vatandaşlarının daha iyi bir hayat sürmesi için neler yapabnilir? Hangi sosyo-ekonomik ve eğitim politikaları en fazla mutluluk çıktısına neden olur?

Sıfır toplam? (mutluluğun seyri) Buna göre ekonomide milli gelir gibi mutluluk dalgalanır ve toplamda değişim sıfır olur, ancak bu durum henüz ispatlanmış değil. Diğer bir görüş ise dalgalanma olmadığı ancak uzun dönemli sabit seyrettiği yönünde.

Mutluluk arttırılmalı mıdır?

Eğer mutluluk düzeyi artabiliyorsa, arttırmaya çalışılmalı mıdır? On dokuzuncu yüzyıl boyunca Utilitarian sosyal filozoflara göre bu soru ortada yoktu. Ahlaki aksiyonları mutluluğun en yüksek mevki olduğu ve elimizden geldiğince buraya yaklaşmaya çalışmamız gerektiği vurgusu var (Greater happiness principle). Ancak bunun karşılığında acı çekmeyi idealize eden yaklaşımlar da mevcut.

Mutluluk Avrupa Aydınlanma dönemindeki gelişen potimizmi göstermekte ve bunun bir parçası olmuştur. İnsan hayatı daha iyi olabilir, olmalıdır ve daha iyisi olabilir. Bu görüş değişikliği yaşam standartlarındaki iyileşme (özellikle yeni orta sınıf için) ile yakından ilişkilidir.

Son dönemde ise iktisatçılar mutluluğa yeniden dönüş yapmışlardır. Bunda ilk olarak neoklasik fayda teorisinin “para mutluluk getirir” argümanının Easterlin’in gündeme getirmesi ve sorgulaması. İkinci nokta da benzer şekilde refah, kalkınma literatüründe sanayileşmenin fizik sermaye yerine daha insan odaklı göstergelerin tanıtılmasıdır. Çevreye hassasiyet, eğitim gibi unsurların yanına mutluluk da refah kriteri olarak endekslerde yer almaya başlamıştır.

İktisat biliminin diğer disiplinlerden kopmasını uzaklaşmasının bir nevi sembolü olarak kabul edilen meşhur L. Robbins’in kıt kaynaklar tanımından sonra (işktisadi bir kaynak yönetimine odaklayana) son dönemde gidere diğer disiplinlerle atılan köprülerin yeniden oluşturulduğunu gözlemekteyiz. Siyasetin, kurumların, insan davranışlarının ekonomik işleyite önemli olduğunun tekrar geri gelmesi siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarla iktisadın tekrar işbirliğini gündeme getirdi.

Bu açıdan bakıldığında iktisat ve mutluluk, psikoloji ve iktisadın tekrar işbirliği anlamında okunabilir, her insan hayatında mutluluğu hedef almışsa o halde iktisatçılar olarak insanları nasıl daha mutlu eder neler sorusunu sormak anlamlı hale gelmektedir. Haliyle ekonomik faktörlerin işsizliğin, gelirin, başkalarının gelirin, tüketimin, gelir dağılımının, enflasyonun, işe sahip olmanın, gibi faktörlerin etkisini incelemek anlamlı olacaktır.

Bunun ötesinde on sekizinci yüzyılda iktisatçıların mutluluk kavramına kullanmalarına geri dönüşü fayda yerine kullanılması refah teorilerini ve pareto optimum noktasını ciddi bir biçimde değiştirebilecektir.

Hatta Ortodoks iktisatta bile refaha sadece gelir odaklı bakmanın eleştirildiği görülmektedir. İnsanların materyal olmayan ve olan ürünler için farklı tercihleri söz konusu olabilmektedir.

Örneğin daha az ödeme yapan bir iş tercih edilebilir ancak kişisel olarak daha tatmin olabilir (statü gibi). Yine de fayda maksimizasyonuna hizmet etmiş oluyorlar.

Mutluluk çalışması işte bu anlamda iktisattaki dar varsayımları sorgulayan bir yöne gidiyor. Sınırlı rasyonellik ve davranışsal iktisadın gelişmesi ve kurulması yeni araştırma alanları açmış oldu bu bağlamda. Mutluluk ekonomisi _bu yeni yönlerden biri- bu anlamda fayda ve refahın daha genişletiş versiyonu üzerinden gitmektedir: birbirine bağ(ım)lı fayda fonksiyonları, prosedürle ilgili faydayı ve ekonomik davranışlarda rasyonel ve irrasyonel unsurların etkisini incelemektedir.

Bu anlamda ilk vurguyu ekonomide Richard Easterlin yapmıştır 1970'lerin başında. Burada temel vurgu mutluluk ekonomisinin gelir-temelli refah yaklaşımının yerini alma iddiasında olmadığıdır. Daha çok amacı iyi oluşun daha geniş yönden katkıda bulunmak, tamamlamaktır.

Mutluluk ekonomisinde mutluluğun belirleyicileri arasında gelir, istihdam, sosyal sermaye ve sağlık yer almaktadır.

Deneyimlenmiş fayda (experience utility) decision utility nin yanı sıra. Burada psikoloji ve iktisat bilimleri arasındaki işbirliğinin de rolü büyük. Bu durum Kahneman ve Thaler (2006) da güzel bir şekilde görülmektedir.

Mutluluğun Ölçülmesi ve Modellenmesi

Mutluluk ekonomisi refaha ulaşmada bir yaklaşım (iktisatçıların kullandığı tipik teknikleri ve psikologların kullandıkları yöntemleri birleştiren). Pek çok ülkede gerçekleştirilen çok sayıda kişiye uygulanan iyi oluşa yönelik anketler dayanmaktadır. Aynı zamanda geleneksel ekonominin benimsediği fayda yaklaşımının çok daha geniş halini temel alır (dayanır) ve burada gelir dışı etkenlerin de vurgusunu yapar öznel iyi oluş için.

Mevcut tercihlerin ötesine geçtiği için refah etkisine (eşitsizlik ve makro ekonomik politikalar – enflasyon ve işsizliğe yönelik daha doyurucu analizlerin yapılmasına olanak sağlar. Bu anlamda kürselleşmenin etkisinin tartışıldığı bir ortamda yoksulluk ve eşitsizli üzerinde ..

Mutluluk ekonomisi iyi oluşa alternatif bir yaklaşım sunarak refah ekonomisine yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Bunu da bireylere sorulan kendi refahlarını beyan etmelerine olanak sağlayan hemen her ülkede yapılan ve onbinlerce kişiye uygulanan anketlerdir.

Bu anketler sadece gelir ile ilgili değil aynı zamanda iyi oluşu etkileyen sağlık, medeni durum, iş durumu ve sivil haklar gibi faktörlere de bakılmaktadır.

Bu yaklaşım ortaya çıkan seçeneklerden seçimlerden ziyade ifade edilmiş seçeneklere dayandığı için farklıdır. Daha zengindir. Anketlerde sıralamada öncelikle mutluluk sorusunun yer alması önemlidir.

Mikroekonometrik mutluluk denklemi şu şekildedir:

Burada W ifade edilmiş, beyan edilmiş i kişinin t zamanında mutluluğunu, X ise sosyo-demografi ve sosyo-ekonomik karakteristikleri (bilinen- tanımlanmış) ve gözlenenmiş karakteristikler ve ölçüm hataları ise hata terimi olarak gösterilmiştir.

Mutluluk anketlerinde yer alan sorular daha çok ordinal olduğundan lardinal yerine, logit veya probit denklemler ile analizi daha iyidir. Bu regresyonlar tipik olarak daha düşük R kare sunarlar (iktisatçıların alıştığına tersine), duygu ve diğer bileşemlerin belirleyici olmasını gösterirler diğer tarafta gelir eğitim medeni durum gibi ölçebildiğimiz faktörlerin yanında (caarbonell örnek).

Tabi bu arada vurgulamak gerekir ki en küçük kareler yöntemi de sıralı logit modellere benzer sonuçlar vermektedir. Bu nedenle pek çok iktisatçı bu yöntemi kullanabilmektedir.

Öznel İyi Oluşun Belirleyicileri

Mutluluk ekonomisi araştırmalarında büyük bir kısım öznel iyi oluşun belirleyicileri üzerinedir. Bu süreçte iki önemli kısıt nedensellik ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bireysel panel data (tekrarlanmış anketler aynı insana uygulanan) çok verimli olmaktadır. Benzer şekilde tekrarlanan çapraz kesit uygulamaları da oldukça yararlı ülkeler arası karşılaştırmalar. Tabi bu arada ülkele özgü dinamikler olduğu için analiz yapmak zorlaşabiliyor.

Uzun dönemde durum ne oluyor. Burada en önemli konu zaman seçimi. Örneğin ABD için bulunan sonuçlar bu argümanı savunmak için yeterli mi? Kurumların rolü, gelişmekte olan ülkeler. Aynı şekilde GSYİH refah için ideal bir veri midir? Nispi gelir, aspiration..

İşyerinde çalışma koşullarına yönelik olarak yapılan çalışmalarda işten memnuniyete yönelik sorular mevcut ve regresyon analizleri ile çalışılıyor. Çok çeşitli alanlar: ücretli, kendi iş sahibi, işsizlik burada en önemlisi İşsizliğin istihdama göre daha düşük yaşam memnuniyetine yol açtığı biliniyor Easterlin (2002). İşsizlik ücreti alınmasına rağmen fiziksel maliyetler, kendine güven, özgüven eksikliği vb. (Clark 2003, Stutzer and Lalive 2004) İşsizlik insanlar üzerinde etkisinin yanı sıra toplumun yaşam memnuniyeti seviyesi üzerinde de etki yaratabiliyor. İşsizliğin suç ve kamu kaynakları üzerindeki etkisi, Di Tella et al. (2003)

Belirleyicileri:

Mutluluk literatüründe en tartışmalı alanlardan biri mutluluk ve ekonomik büyüme ilişkisidir. Bugün pek çok iktisatçı daha yüksek gelirin mutluluk getirdiği üzerine hem fikir çünkü kaynaklar fazla bu nedenle insanlar hedeflerini gerçekleştirebilirler, statü atlayabilirler (Diener, 1995).

Easterin nispi gelir. Oishi ve Diener (2002) benzer şekilde ekonomik büyüme nin mutlulukta artış getirmemesini inceliyorlar.

Hagerty ve Veenhoven ise bambaşka bir boyut gösteriyor. Veenhoven 21 ülkenin 7'sinde büyüme ve mutluluk arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulmuştur. (Veenhoven 2003.p.22). Veenhoven ve Easterlin arasında tartışmalar (Easterlin 2005'de cevap veriyor; Veenhoven ve Hagerty-2006 buna cevap veriyor "Easterlin bardağın boş tarafını görürken biz dolu tarafını görüyoruz p.422).

Easterlin özellikle Japonya'ya gönderme yapıyor ekonomik performans ve mutluluk arasında. Oysa Suzuki gösteriyor ki büyüme ve mutluluk arası ilişki var Japonya'da.

Easterlin Japonya'ya özel bir önem veriyor çünkü sıçrama ile gelişmiş ülkeleri yakalamış ve Veenhoven (1993) verilerini kullanarak 1958-1987 arasında mutluluk ta ortalamasında bir gelişme olmadığını iddia ediyor. (Easterlin 1995). Oysa bu dönemde Japonya'nın kişi başı gelir düzeyi beş kat kadar artış göstermişti. Bu durumda Easterlin Japonya'yı hıptezini desteklemek üzere kullanıyor: ekonomil büyüme öznel iyi oluşu arttırmıyor.

Hagerty ve Veenhoven'ın (2003) genişlettiği çalışmalarında daha çok sayıda ülke için gelir ve mutluluk arasındaki güçlü ilişki gözlenirken, Japonya dışarda kaldı. Yazarlar bu durumu istisna olarak dikkate aldılar. Easterlin'in eleştirisinden sonra Japonya'yı gelişmiş ülke kategorisinden geliştirmekte olan ülke kategorilerine almalarına rağmen (yüksek gelişmişlik düzeyinde büyümenin marjinal etkisi mutluluk üzerinde daha düşük olacağından) durum değişmedi (Veenhoven ve Hagerty 2006).

Mutluluk ekonomisi uygulama alanları:

Gelir eşitsizliği bireysel refahı nasıl etkiler? İlginç bir şekilde sonuçlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı çıkıyor. Bek çok çalışma ABD ve Avrupa için eşitsizliğin ufak veya önemsiz etkisinin mutluluk üzerinde olduğunu göstermektedir. Bu karışık etkiler eşitsizliğin gelecekteki fırsatlara yönelik olarak ve hareketliliğe yönelik olarak işaret sunduğu aynı zamanda adaletsizliğe yönelik de işaret sunduğu yönünde (Alesina DiTElla 2004).

Zıt olarak Latin Amerika üzerine yapılan araştırmalarda ise eşitsizliğin fakirler üzerinde negatif etki zenginler üzerinde ise pozitif etki yarattığı saptanmıştır. Eşitsizliğin yüksek olduğu bir toplumda, kamu kuruluşlarının ve emek piyasalarının etkisiz olduğu yerlerde eşitsizlik bir kalıcı fırsata veya kalıcı dezavantaja dönüşebiliyor, fırsat veya mobiliteye kıyasla (Graham ve Felton 2005).

Mutluluk araştırmaları bizim fakirliğe bakış açımızı önemli ölçüde değiştirebilir. Literatürde fakir insanların daha az mutlu olduğu sıkça görülmektedir. BU anlamda düşük beklentiler prosedürel fayda ve capabilities approach önem kazanmaktadır.

Burada beklentiler de önem kazanmaktadır.

İstihdam ve mutluluk

Çalışıyor olmak insanı mutlu eder. (Headey and Wooden, 2004).Ekonomide makro konularda en temel sorulardan biri işsizlik ve enflasyon. Bu girişe iyi olur.

Bu da kabaca ikiye ayrılabilir, işsizlerin mutluluk düzeyi nasıl? Ekonomideki işsizlik mutluluğu nasıl etkilemektedir? Mevcut veriler kullanılarak bu analiz yapılabilmektedir. 1975-1991 arası dönemde Eurobarometer datası kullanılarak (yaşam memnuniyeti 4-skala) 12 Avrupa ülkesi için çalışıyorlar (Di Tella, MacCulloch, and Oswald 2001). Analizde mutluluğun diğer belirleyicileri de kullanılıyor eğitim ve gelir gibi geniş data seti, ve görülüyor ki çalışanların sunduğu ilan ettikleri yaşam memnuniyeti çok daha yüksek çalışmayanlara kıyasla. İşsizlik sonucu yaşam memnuniyeti azalışı 0.33 birim oluyor skalada (1'den 4'e kadar). Pek çok çalışma göstermektedir ki pek çok farklı ülke için yapılmış olan çalışmalarda işsizlik deneyimi insanları mutsuz ediyor (stutzer & Frey). Clark ve Oswald (1994) işsiz kalmanın iyi oluş üzerinde diğer faktörlerden çok daha güçlü olduğunu gösteriyor. (boşanma gibi olumsuz faktörler içinde dahi). Tabii bu arada erkek () ve kadın, genç ve deneyimi (), eğitilmiş () ve eğitimsiz üzerine çok tutarlı olmasa da sonuçlar mevcut. (frey & stutzer).

Mutsuz insanlar işte başarılı olmaz ve işsiz kalabilir ve mutlu insanlar iş yaşamına daha iyi uyum sağlar ve işlerini kaybetmeyebilir. Ters nedensellik işlemesi boylamsal çalışmalarda inceleniyor ancak genelde nedensellik işsizlikten mutluluk yönünde olduğu görülmektedir. (frey & stutzer). Gelir kaybı da dolaylı etki olarak negatif etkiye sahiptir.

Çalışmaya yönelik araştırmalardan biri işten memnuniyet sorusu ile ölçülmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta işsizliğin mutluluk üzerinde etkisini incelerken referans grupların etkisini incelemektir. Bireyler gelirlerini karşılaştırdıklarını ve başkalarının gelir düzeylerinin bireyin mutluluğu üzerinde etki yarattığını göstermiştir. Benzer şekilde işsiz kalan bir birey etrafında da benzer işsizlerin olduğunu gördüğünde (işsiz kalmanın kendisine bağlı durumlardan olmadığı hissi) mutluluğu daha az olumsuz etkilenebilmektedir. İşsizlik diğerlerini de çevresindekileri de vurduğu zaman. Clark 2000). Aynı zamanda işsizlerin çevreleriyle olan etkileşim, dayanışma veya aile kuralları da sosyal normlar topluluktaki sosyal sanction lar bunu etkileyebilmektedir. (Stutzer and Rafael Lalive 2001) .

Enflasyon ve mutluluk

Zaman serisi ve kesit çalışmalarında çeşitli ülkelerde enflasyonun mutluluk üzerine etkisi incelenmiştir. 12 Avrupa ülkesini kapsayan bir çalışmada (1975-1991)(Di Tella, MacCulloch ve Oswald, 2001). Enflasyon ortalama yıllık 7.5 iken, ekonometrik hesaplamalar bireysel sosyoekonomik özellikleri ve işsizlik oranını sabit tuttuğunda artan enflasyonun (yüzde bir) mutluluğu (ortamala) 0.01 birim azalttığını göstermektedir. Bu aynı zamanda enflasyon ve işsizlik arasındaki tercihleri de etkileyecektir (MacCulloch ve Oswald 2001).

Politika Uygulamaları

Özellikle Richard Layard (2005) insanların yaşamlarını daha iyileştirmek üzere mutluluk araştırmalarından hareketle politikalar kamu politikalarında değişiklik öngörmüştür. Gelir kazanımları, iş ortamında ve evde huzur ve güvenlik vergi politikaları.

Buradan hareketle Diener ve Seligman (2004) ve diğerleri ulusal iyi oluş endeksine vurgu yapmaktadır. Örneğin

Eksiklikler

Bu soru ahlak ve siyasi tartışmaların tam ortasında yer almaktadır. Hangi toplum daha fazla kişinin daha fazla mutluluğuna yöneliktir. Bu sorulara verilecek bilimsel cevaplar tartışmalarda ayrı duran taraflar için bir konsensüs sunabilir ve sosyal reformu meşrulaştırabilir.

Basitleştirici olabilir ama: mutlu insanlar daha çok gelişmiş ekonomilerde bulunuyor bu ülkelerde özgürlük ve demokratik hakların daha baskın olduğunu görüyoruz. Politik ortam da istikrarlı. Mutlu insanlar ekonomik açıdan iyi, evli ve arkadaşları sosyal hayatı iyi. Sağlıklı, fiziksel ve düşünsel açıdan güçlü.

Nedensellik problemi:

Mutluluğun korelasyonu genellikle belirleyicileri olarak görünüyor. Ancak ters etki de söz konusu olabilir. Eğer mutluluk ve gelir arasında pozitif bir ilişki varsa, bu mutluluk sadece iyi gelir yaşam memnuniyeti anlamına gelecek denemez. Mutluluk da gelir düzeyini bir şekilde etkileyebilir. Örneğin mutluluk da gelir düzeyini etkileyebilir; örneğin keyif, memnuniyet “enerji” ve “yapma” gücü verebilir. Üzeri örtülü etki ve nedenleri ölçmek çok zor ve genellikle mümkün değil. Bu uzunlamasına ve deneysel çalışmalar gereklidir, bunlar da alanda çalışmalar çok kısıtlı. Bu nedenle araştırmacılar mutluluğun sağlayıcıları üzerine odaklanıyorlar.

Sonuç